

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

І. В. Абрамова

к.е.н., доцент ЖНАЕУ

Визначено стан та проблеми розвитку недержавної складової системи пенсійного забезпечення громадян України. Доведено, що розвиток системи недержавного пенсійного страхування дозволить збільшити загальний розмір пенсійних виплат, посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу застрахованої особи, створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення рівня національної економіки та ін.

Постановка проблеми. Однією з найбільш складних та соціально гострих проблем в Україні є пенсійне забезпечення громадян, яке реалізується через систему пенсійного страхування. Пенсійне страхування є однією з основних гарантій соціального захисту, головним завданням якої є матеріальна підтримка громадян у разі виходу на пенсію за віком, за індивідуальністю чи у випадку втрати годувальника. Нині діюча в Україні пенсійна система, тобто сукупність створених правових, економічних, організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії, не виконує своїх завдань, оскільки пенсійні витрати в державі щороку зростають, а рівень пенсій залишається вкрай низьким, що вказує на необхідність проведення окремого дослідження у зазначеному напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням теоретичних основ та практичних питань розвитку пенсійного забезпечення присвячені праці С. Погорелова, В. Максимчука, А. Бахмача, М. Плаксія, Л. Рибальченко та ін. Значний внесок у розробку пенсійного страхування розробили вчені-дослідники: М. Вінер, Є. Лібанова, Б. Надточій, С. Березіна, Б. Зайчук, В. Грушко та ін.

Мета та методика дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування стану та перспектив розвитку недержавної складової системи пенсійного забезпечення громадян України. Теоретичний аналіз порушених в дослідженні питань було здійснено за загальнометодологічною схемою системного підходу. Для вирішення окремих завдань використовувалися: статистико-економічний метод, метод порівняльного аналізу, метод аналогії, табличний та графічний методи тощо.

Виклад основного матеріалу. Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» започаткували формування трирівневої пенсійної системи: перший рівень – солідарна система пенсійного страхування; другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування; третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення [6].

Щодо першого рівня пенсійної системи, тобто солідарної системи, то вона базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного Фонду. Проте існуюча солідарна система в Україні не виконує свого головного завдання, оскільки теперішній розмір пенсій не дає можливості пенсіонерам підтримувати мінімальний рівень життя. Серед основних проблем першого рівня пенсійної системи України можна виділити наступні: економічні (безробіття, залежність пенсійної виплати від середньої заробітної плати, зростання цін на споживчі товари); соціальні (велика

кількість осіб пенсійного віку та пільговиків); фінансові (дефіцит Пенсійного Фонду України) [7].

Другий рівень системи пенсійного страхування, на відміну від першого рівня, не залежить від демографічної ситуації в державі. Це є накопичувальна система державного пенсійного страхування, що базується на засадах обов'язкового накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом. Сутність накопичувальної пенсійної системи полягає в тому, що кожен громадянин України щомісяця відкладає частину зарплати собі на старість і з віком розмір відрахувань збільшуватиметься.

Система індивідуальних пенсійних рахунків має ряд переваг: розмір внесків визначає розмір майбутньої пенсії; внески, що робить особа, є її власністю; особа контролює суму накопичених грошей; у разі значних внесків протягом трудової діяльності розмір пенсії буде більшим, аніж за солідарною системою; система сприяє створенню гнучкого ринку праці в країні; національна економіка отримує значний фонд довгострокових інвестиційних проектів [2, с. 46–47]. Важливим є те, що страхові внески до Накопичувального фонду та інвестиційний дохід, отриманий від їх інвестування, не будуть підлягати оподаткуванню. Недоліком цієї системи є те, що забрати заощаджені кошти до настання пенсійного віку неможливо.

Що стосується третього рівня, то він є новим для нашої країни. Адже фактично в Україні нині діє лише перший рівень пенсійного забезпечення. Система недержавного пенсійного страхування базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [3].

Здійснюється недержавне пенсійне забезпечення недержавними пенсійними фондами, компаніями зі страхування життя (шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення») та банківськими установами. Недержавний пенсійний фонд є приватно-фінансовим і керованим кредитно-фінансовим закладом, що накопичує пенсійні заощадження громадян, інвестує їх упродовж тривалого терміну і здійснює платежі впродовж визначеного терміну або довічно після виходу на пенсію.

Перед системою недержавного пенсійного забезпечення постає подвійне завдання: забезпечення громадян гідними пенсіями шляхом створення накопичувального персоніфікованого пенсійного забезпечення та довгострокових внутрішніх інвесторів. Ринок послуг недержавних пенсійних фондів почав діяти в 2005 р. після прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». На ньому функціонують недержавні пенсійні фонди та професійні компанії, які надають їм послуги: адміністратори недержавних пенсійних фондів, компанії з управління активами, а також банки, які зберігають активи недержавних пенсійних фондів. Активи накопичувальної системи розглядаються як головне джерело довгострокових інвестицій [8 Кузьменко В.]. Динаміка ос новних показників діяльності недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності НПФ

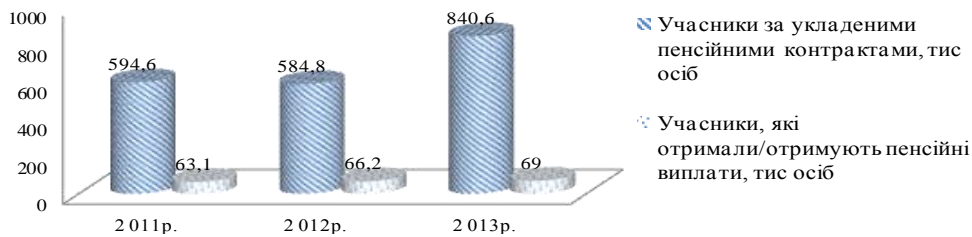
Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Темпи приросту, %	
				2012 р. до 2011 р.	2013 р. до 2012 р.
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис шт	75,0	61,4	61,4	-18,1	0,0
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6	43,7
Загальні активи НПФ, млн грн	1386,9	1660,1	2089,8	19,7	25,9
Пенсійні внески, всього, млн грн, у т.ч:	1102,0	1313,7	1587,5	19,2	20,8
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	15,8	13,5
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0	0
- від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	19,4	21,2
Пенсійні виплати, млн. грн	208,9	251,9	300,2	20,6	19,2
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис осіб	63,1	66,2	69,0	4,9%	4,2%
Сума інвестиційного доходу, млн грн	559,9	727,0	953,3	29,9	31,1
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	473,3	620,3	818,0	31,1	31,9
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	86,6	106,6	135,3	23,1	26,9

Джерело: побудовано за даними [8].

Станом на 31.12.2013 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 81 недержавний пенсійний фонд та 28 адміністраторів НПФ (станом на 31.12.2012 р. у Державному реєстрі налічувалось НПФ – 94, адміністраторів – 37). Згідно даних Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 61 або 75,3% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в табл. 3.6. Станом на 31.12.2013 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61,4 тис шт пенсійних контрактів з 50,1 тис вкладників, з яких юридичні особи становлять 2,4 тис вкладників або 4,8 %, на яких припадає 1520,5 млн грн пенсійних внесків (95,8 % від загального обсягу пенсійних внесків за системою недержавного пенсійного забезпечення), а 47,7 тисячі вкладників або 95,2% є фізичні особи. При цьому, порівняно з кінцем 2012 р. кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 3,0 %, а з фізичними особами зросла на 0,8 %.

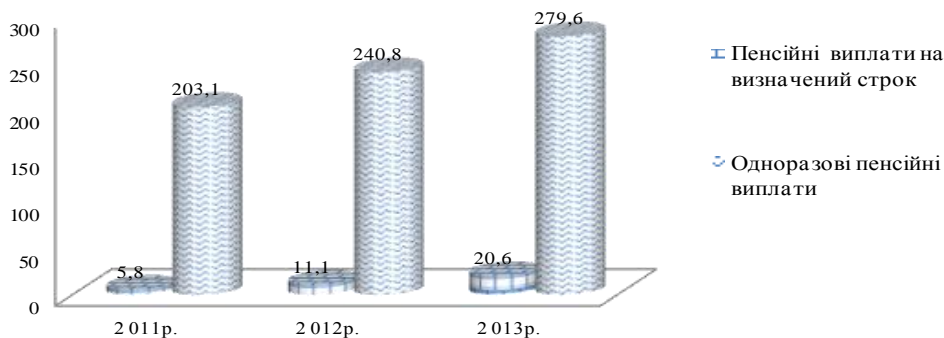
Станом на 31.12.2013 р. кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів становила 840,6 тис. осіб (на кінець 2012 р. – 584,8 тис. осіб). Як видно з рис. 1, починаючи з 2012 р. кількість учасників НПФ значно збільшилась. Станом на 31.12.2013 р. серед учасників НПФ переважну більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 64,5%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 24,4%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 5,7%, вікової групи до 25 років – 5,4%.

Рис. 1. Динаміка кількості учасників НПФ, 2011-2013 рр.

Джерело: побудовано за даними [8].

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) у 2013 р. становили 300,2 млн грн, збільшившись протягом 2013 р. на 19,2 % (рис. 2), при цьому одноразові виплати – на 16,5 %, пенсійні виплати на визначений строк – на 85,6 %.

Рис. 2. Пенсійні виплати, млн грн.

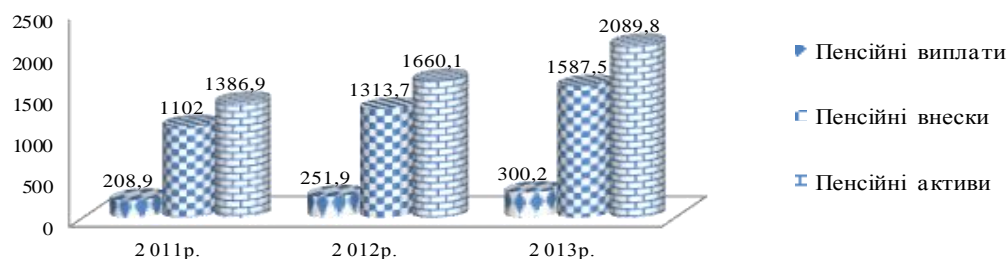
Джерело: побудовано за даними [8].

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2013 р. було здійснено пенсійних виплат (одноразово та на визначений строк) 69,0 тис учасників, тобто 8,2% від загальної кількості учасників отримали пенсійні виплати. Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески.

Станом на 31.12.2013 р. сума пенсійних внесків становила 1587,5млн грн, що на 20,8% більше або на 273,8 млн грн порівняно з кінцем 2012 р.

Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом 31.12.2013 р. настановив 2089,8 млн грн. Усього за 2013 р. активи недержавних пенсійних фондів зросли на 20,6% або на 429,7 млн грн (рис. 3). Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2013 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (36,4% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (31,0%), акції українських емітентів (13,3%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (11,5%).

Рис. 3. Динаміка основних показників системи НПЗ, млн грн.

Джерело: побудовано за даними [8].

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Загальна вартість доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2013 р. становила 953,3 млн грн або 60,1 % від суми залучених внесків, збільшившись протягом 2013 р. на 226,3 млн грн, або на 31,1%.

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 31.12.2013 р. зросли на 26,9% у порівнянні з кінцем 2012 р. і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 135,3 млн грн, або 6,5 % від загальної суми активів НПФ. Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 69,8 % від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду становили 21,7% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів. Оплата послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду – 5,3% від загальної суми витрат.

Висновки. Отже, система недержавного пенсійного забезпечення створена з метою заохочення всіх працюючих до заощадження коштів протягом трудової діяльності; збільшення заощаджень для фінансування економічного розвитку; підвищення ефективності адміністративного управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій адміністративного управління та управління пенсійними активами. Розвиток системи недержавного пенсійного страхування дозволить: збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу; посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже збільшити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків; зменшити «податковий тиск» на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника; успадковувати кошти, накопичені на персональному пенсійному рахунку, родичами застрахованої особи; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення рівня національної економіки; розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між рівнями пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави; підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій управління пенсійними активами [10].

Список використаних джерел

1. Внукова Н. М. Соціальне страхування : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2006. – С. 95.

2. Гура М. Пенсійна реформа : Виклик для України / М. Гура ; за ред. М. Свенчіцкі, І. Чапко, А. Єрмошенко. – К. : АДЦБС ПРООН, 2008. – 68 с.
3. Енциклопедія страхування / [В. В. Фещенко та ін.]. – К. : Українське агентство фінансового розвитку, 2008. – 650 с.
4. Кузьменко В. Зарубіжний досвід функціонування системи недержавних пенсійних виплат / В. Кузьменко // Вісн. Пенсійн. фонду України. – 2009. – № 2. – С. 18–21.
5. Офіційний сайт UBR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ubr.ua/uk/tv/osobystyi-kapital/drugi-rven-pensinogo-zabezpechennia-zaprovadiat-u-2014-roc-143927>.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49.
7. Проскуряков К. І. Уніфікована модель перерахунку пенсії / К. І. Проскуряков, В. М. Чубатюк // Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток України у ХІІ столітті : економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні, правові проблеми», 11 березня 2010 р. Ч. II; Вінницький торговельно-економічний КНТЕУ. – Вінниця, 2010. – С. 94–98.
8. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг, за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposluq.html>
9. Сандер Д. М. Сучасні принципи організації й регулювання пенсійного забезпечення / Д. М. Сандер // Економіка та держава. – 2007.
10. Чеберяко О. В. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування / О. В. Чеберяко, Т. С. Капушак // Екон. вісн. Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – С. 135–138.